

openbare discussies ontstaan over het Rijksmuseum en daarom hanteert men negentiende-eeuwse begrippen als nationale schatkamer en probeert men het museum aan zoiets vaags en problematisch als nationale identiteit te koppelen.

Als we het dan toch over de negentiende eeuw hebben: werkelijk negentiende-eeuws — en ook typisch Nederlands — zijn de historische atlassen, waarvan we er in Nederland nog drie grote bezitten. Dat zijn de collectie Frederik Muller (tegenwoordig in het Rijksmuseum), de atlas van Abraham van Stolk in Rotterdam en de verzameling Simon van Gijn in Dordrecht. In *Geschiedenis in beeld, 1550-2000* wordt de ontstaansgeschiedenis van de drie atlassen beschreven en een groot aantal prenten — deels in kleur — prachtig gereproduceerd. Wie de prenten ziet, beseft hoe weinig historici eigenlijk gebruik maken van afbeeldingen. Als bronnenmateriaal gebruiken we ze zelden. Gelukkig zien we de laatste jaren wel weer een toenemende neiging boeken wat luxer uit te geven en ook te illustreren. Maar hier geldt eigenlijk hetzelfde als voor het Rijksmuseum: er ligt veel, te veel ongebruikt materiaal opgeslagen in magazijnen en depots. Dat materiaal moet zichtbaar gemaakt worden, in de passagiersterminals van Schiphol of in fraaie werken als *Geschiedenis in beeld*.

1 H. van Os, *Een kathedraal voorde kunst* (Baarn, 1996) 142.

2 'Het Rijksmuseum moet zich niet opsplitsen', *NRC Handelsblad*, 1 maart 2001.

Leen Dorsman

O. Gelderblom, *Zuid-Nederlandse kooplieden en de opkomst van de Amsterdamse stapelmarkt (1578-1630)* (Dissertatie Utrecht 2000; Hilversum: Verloren, 2000, 350 blz., ISBN 90 6550 6209).

De economische geschiedenis heeft, zoals bekend, een *human turn* gemaakt. Ondernemerschap en instituties zijn een brandpunt van onderzoek geworden. Wat de geschiedschrijving over de Nederlandse economie in de vroegmoderne tijd betreft, is de belangrijkste katalysator voor deze verandering waarschijnlijk het werk van Jonathan Israel geweest. Met *Dutch primacy in world trade* en andere programmatische publicaties waarin hij het structurele, 'Braudeliaanse' paradigma fundamenteel ter discussie stelde, heeft Israel, hoe men het ook wenst of keert, een belangrijke bijdrage aan de herziening van de onderzoeksagenda van economisch-historici geleverd. Thema's als de rol van politieke factoren in de economische ontwikkeling, de vorming en continuïteit van handelsnetwerken of veranderingen in de structuur van de handel (inclusief het fameuze onderscheid tussen *rich trades* en *bulk trades*) hebben, vergeleken met een jaar of tien geleden, een frappante opwaardering ondergaan.

Eén van de issues die daardoor weer onder het stof vandaan is gekomen, is de kwestie hoe belangrijk de bijdrage van Zuid-Nederlanders aan de opkomst van de Amsterdamse stapelmarkt is geweest. Nadat Milja van Tielhof onlangs de betrokkenheid van Antwerpse kooplieden bij de Amsterdamse graanhandel vóór 1570 heeft onderzocht, heeft Oscar Gelderblom nu de rol van Zuid-Nederlanders op de stapelmarkt in de periode tussen 1578 en 1630 tot onderwerp van een proefschrift gemaakt. In aansluiting op de recente ontwikkeling in de economische geschiedschrijving besteedt hij veel aandacht aan netwerken van kooplieden, hun migratie- en vestigingspatronen, hun inbedding in de sociaal-culturele en politieke omgeving en hun aandeel in verschillende takken van handel, onderscheiden naar gebied en product. De mens achter de koopman brengt hij tot leven door aan de hand van de correspondentie en de boekhouding uit het familiearchief Thijs, het ondernemersgedrag en de lotgevallen van verschillende leden van één Antwerpse koopmansfamilie vóór en na hun vertrek uit het Zuiden te beschrijven.

Tegelijk bouwt de studie van Gelderblom voort op methodische verworvenheden van de economische en sociale geschiedschrijving uit de jaren zeventig en tachtig. De conclusies die hij trekt, berusten op een stevige kwantitatieve grondslag. Anders dan historici uit vorige generaties die zich met het vraagstuk van de bijdrage van Zuid-Nederlanders aan de opkomst van de Amsterdamse stapelmarkt hebben beziggehouden, zoals J. Eggen, S. Muller, A. van Schelven en J. G. van Dillen, heeft Gelderblom het antwoord gezocht door 'simpelweg' zoveel mogelijk te tellen. Hoeveel kooplieden kwamen er uit welke plaatsen in het Zuiden langs welke weg op welk moment en op welke leeftijd naar Amsterdam? Hoe was het goederen-assortiment waarin ze handelden nu precies samengesteld? Wat was hun relatieve aandeel in grote ondernemingen als de VOC en de WIC en in de handel op verschillende bestemmingen binnen Europa? Hoe vermogend waren ze in vergelijking met de 'autochtone' kooplieden? Hoe sterk waren ze vertegenwoordigd in kerkenraden? 'Simpelweg' staat natuurlijk tussen aanhalingstekens, omdat de manier waarop Gelderblom dit soort gegevens heeft achterhaald allesbehalve eenvoudig was. Hij heeft eerst uit vele verschillende bronnen een overzicht samengesteld van alle eerste en tweede generatie immigranten uit de Zuidelijke Nederlanden die — voor zover bekend — tussen 1578 en 1630 voor kortere of langere tijd als koopman in Amsterdam actief waren en vervolgens systematisch gegevens over hun activiteiten op economisch, sociaal-cultureel en politiek terrein verzameld, zodat er een 'collectieve biografie' van 852 Zuid-Nederlandse kooplieden ontstond. Aan de hand van registers van de wisselbank, inschrijvingsregisters van de VOC en WIC, belastingkohieren, bevrachtingscontracten uit notariële archieven, een databestand over de Antwerpse bevolking omstreeks 1585 en ander bronnenmateriaal heeft hij de relatieve positie van 'zijn' kooplieden in vergelijking met andere handelaars in Amsterdam en tegen de achtergrond van hun plaats van herkomst nader bepaald. De resultaten van dit prosopografisch onderzoek worden in een vlot lopend, chronologisch opgezet betoog gepresenteerd, ondersteund door bijna 30 figuren en tabellen en een aantal forse bijlagen waarin de gebruikte methode gedetailleerd wordt verantwoord.

Gelderblom komt tot een wat ontvullende conclusie. Hoewel omstreeks 1610 éénderde van de Amsterdamse koopliedengemeenschap uit Zuid-Nederlanders bestond en hun aandeel in de internationale handel minstens dezelfde omvang had, was 'van een allesoverheersende rol' volgens hem 'geen sprake' (245). De meeste Zuid-Nederlandse kooplieden die naar Amsterdam vertrokken waren (nog) niet uitzonderlijk kapitaalkrchtig of stonden pas aan het begin van hun internationale loopbaan. Toen ze eenmaal in Amsterdam waren gevestigd, hielden ze zich zeker niet alleen met *rich trades* zoals de in- en verkoop van specerijen, verfstoffen of textielwaren bezig, maar drevén ze ook handel in bulkgoederen zoals graan, zout of vis. Dat was echter niet typisch voor Zuid-Nederlanders. Op dit punt bestond er eerder een gradueel dan een essentieel verschil tussen immigranten en autochtone kooplieden. Beide groepen streefden een combinatie van markten en producten na, bouwden een internationaal handelsnetwerk op en werden en passant aanzienlijk rijker. Zuid- en Noord-Nederlanders vonden elkaar op de stapelmarkt vrij gemakkelijk, al was intensieve samenwerking zeldzaam en kregen de immigranten vóór 1630, behalve binnen de kerken, nog geen toegang tot leidende functies in de Amsterdamse samenleving. De contacten tussen beide groepen waren al lang vóór 1578 begonnen; in dit opzicht vormde de migratie naar het Noorden geen doorbraak. Het was niet zozeer de toestroom van Zuid-Nederlanders op zich, maar de 'beschikbaarheid van (een) reservoir aan ondernemers', aldus Gelderblom, die (naast een aantal andere gunstige omstandigheden) de snelle opkomst van de Amsterdamse stapelmarkt mogelijk maakte.

Is de discussie hiermee beslist? Dat niet, want al heeft Gelderblom dan overtuigend aangetoond dat de Zuid-Nederlandse kooplieden niet een 'allesoverheersende' rol op de stapelmarkt speelden, daarmee is nog niet bewezen dat hun komst niet van wezenlijke betekenis voor de

groei van de Amsterdamse stapelmarkt is geweest. Zou de Amsterdamse stapelmarkt zich na 1590 werkelijk even snel en in dezelfde mate hebben ontwikkeld als Antwerpen niet was gevallen en vele Zuid-Nederlandse kooplieden niet blijvend naar het Noorden waren getrokken? Om dat te bepalen, had Gelderblom eigenlijk ook een analyse moeten maken van de structuur en dynamiek van de stapelmarkt zelf: wat waren wanneer de belangrijkste groeisectoren van de stapelmarkt, wat waren de voorwaarden om de groei in die sectoren te realiseren en door wie of wat werden die voorwaarden in welke mate vervuld? Een prosopografische benadering is daarvoor niet toereikend en een diepte-studie van het ondernemersgedrag van één familie, zoals die van Thijs, kan de lacune niet echt opvullen. Maar het onderzoek van Gelderblom heeft de discussie in elk geval aanzienlijk verder gebracht. Over kooplieden op de Amsterdamse stapelmarkt weten we nu in allerlei opzichten veel meer dan eenjaar of tien geleden. Het debat kan nu in exacter termen worden gevoerd dan voorheen. En de vragen over wat we nog niet weten, kunnen gerichter worden geformuleerd. Dat is geen geringe verdienste.

C. A. Davids

E. van Veen, *Decay or defeat? An inquiry into the Portuguese decline in Asia 1580-1645* (Dissertatie Leiden 2000, Studies in overseas history I, CNWS publications XCVI; Leiden: Research school of Asian, African, and Amerindian studies, Universiteit Leiden, 2000, vi + 306 biz., f60,-, ISBN 90 5789 051 8).

De geschiedenis van het Portugese rijk in Azië is lang behandeld als het epos van Portugals groot verleden, aan de neergang van het rijk wordt pas recent aandacht besteed. Van Veen wil op die weg verder gaan. De neergang is wel toegeschreven aan de opkomst van de Nederlandse zeemacht in Azië in de vorm van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC). Portugal zou dus verslagen zijn door de Republiek. Van Veen wil die opvatting ter discussie stellen: was er niet veeleer sprake van verval? Eerst gaan vijf hoofdstukken over de Portugese kant van de zaak: van de koepel over het gebeuren, het Portugese rijk, trekt de analyse van Europa naar Azië, de Iberische kroon, de vaart op Azië, of de *Carreira da India*, de vaart binnen moesson Azië met als steunpunten de vestigingen, de *Estado da India*, en tenslotte de Portugezen daar in algemene zin. In de introductie verklaart Van Veen de belangrijkste conclusies al: de Portugese nieuwe christenen investeerden liever met leningen in de Habsburgse monarchie dan in de *Carreira*. Dit en ontwikkelingen in Azië ondermijnden de *Estado* en de particuliere Portugese handel voordat de Nederlanders een serieuze bedreiging gingen vormen. De naïeve lezer zou dan kunnen concluderen: het was dus verval, de VOC exit, maar nee er volgen drie hoofdstukken over deze compagnie: waarom Nederlandse vaart op Azië, de Staten-Generaal en de Indiëvaart en de verschuiving binnen de VOC van kaapvaart tot een duidelijk offensieve strategie. Ook hier wordt de conclusie direct vermeld: in de eerste veertig jaar van zijn bestaan was de VOC noch een effectieve handelsorganisatie, noch een soepel lopende oorlogsmachinerie, vele verheerlijkte heldendaden waren verspilling van mensen, schepen en geld. In het negende hoofdstuk staan de politieke en handelsontwikkelingen in Azië zelf centraal; zij waren voor de Portugezen negatief. Een algemene balans volgt in hoofdstuk 10. Al deze conclusies worden reeds in de introductie aangekondigd.

In de periode 1580-1640 waren de kronen van Portugal en Spanje verbonden, maar de Portugese belangen konden niet aan de Spaanse belangen opgeofferd worden, omdat er geen cruciale veranderingen in het bestuur van Portugal werden doorgevoerd en de Financiën gescheiden